

ЕКОНОМІКА

ECONOMICS

Вдовиченко Олександр. Експортний потенціал аграрного виробництва: еволюція економічних теорій та сучасні парадигми. *Економічний дискурс*. 2025. Випуск 3. С. 7-16.
DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2025-2-1>

УДК 339.564:338.432
JEL Classification F14, Q13, O13

Вдовиченко Олександр
аспірант

Білоцерківський національний аграрний університет
м. Біла Церква, Україна

E-mail: vdovichenko_op@ukr.net
ORCID: 0009-0000-5293-8576

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА: ЕВОЛЮЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕОРІЙ ТА СУЧАСНІ ПАРАДИГМИ

Анотація

Вступ. Експорт аграрної продукції відіграє ключову роль у формуванні економічної безпеки, забезпеченні платіжного балансу та стимулюванні зростання валового внутрішнього продукту (ВВП) багатьох країн світу, зокрема України. У сучасних умовах глобалізації, коли світова торгівля характеризується високою конкуренцією, швидкими трансформаціями логістичних ланцюгів і зростанням вимог до якості продукції, нарощування експортного потенціалу аграрного сектору набуває статусу одного з головних стратегічних ресурсів національної економіки.

Методи. В процесі проведення дослідження використано методи теоретико-методологічного аналізу (вивчення та порівняння економічних теорій і моделей), історико-логічний метод (моніторинг еволюції наукових підходів), системний підхід (розгляд експортного потенціалу як цілісного комплексу взаємодіючих елементів) і аналіз наукових публікацій (огляд літератури). Також застосовано методи узагальнення, порівняння та класифікації наявних досліджень.

Результати. Результати дослідження засвідчили, що концепція експортного потенціалу трансформувалася від класичних підходів, заснованих на порівняльних перевагах і факторних ресурсах (Рікардо, Хекшер–Олін), до сучасних парадигм, які враховують інституційні та соціально-екологічні чинники. Доведено, що ключову роль у формуванні експортного потенціалу відіграють: якість національних інститутів, рівень інтеграції в глобальні ланцюги доданої вартості, розвиток інфраструктури та інноваційність агровиробництва. Встановлено, що для аграрного сектору, який залежить від кліматичних умов, сезонності та логістики, експортний потенціал має оцінюватися крізь призму адаптивності та стійкості до зовнішніх шоків. У результаті експортний потенціал аграрної продукції розглядається як комплексний механізм, що поєднує ресурсні, інституційні та екологічні переваги для підвищення конкурентоспроможності України на світових ринках.

Перспективи. У повоєнний період відродження перспективи дослідження експортного потенціалу аграрного

виробництва зосереджуються на переосмисленні класичних економічних теорій крізь призму відновлення національного агросектора та інтеграції в нову глобальну економіку. Особливої уваги потребує формування сучасних парадигм, орієнтованих на стійкість, безпеку та додану вартість в експорті агропродукції. Актуальними є дослідження інституційної підтримки, інноваційної модернізації аграрного виробництва та стратегій виходу на високорентабельні зовнішні ринки.

Ключові слова: експортний потенціал, аграрне виробництво, економічні теорії, сучасні парадигми, повоєнне відновлення, аграрна політика, інституційна підтримка, зовнішні ринки, стійкість агросектора, додана вартість, інтеграція в глобальну економіку, інноваційна модернізація.

Вступ.

Експорт аграрної продукції відіграє ключову роль у формуванні економічної безпеки, забезпеченні платіжного балансу та стимулюванні зростання валового внутрішнього продукту (ВВП) багатьох країн світу, зокрема України. У сучасних умовах глобалізації, коли світова торгівля характеризується високою конкуренцією, швидкими трансформаціями логістичних ланцюгів і зростанням вимог до якості продукції, нарощування експортного потенціалу аграрного сектору набуває статусу одного з головних стратегічних ресурсів національної економіки. Здатність аграрного виробництва задовольняти потреби зовнішніх ринків не лише формує позитивне сальдо зовнішньої торгівлі, але й сприяє надходженню іноземної валюти, зміцненню курсу національної грошової одиниці, розширенню можливостей для інвестування в сільське господарство та суміжні галузі.

Особливої ваги ця проблема набуває для України, де аграрний сектор традиційно є одним із найбільш експортно орієнтованих і конкурентоспроможних сегментів економіки. За даними Державної служби статистики України, продукція сільського господарства становить понад 40% у структурі національного експорту, що свідчить про її визначальну роль у зовнішньоекономічній діяльності.

Однак, попри значний потенціал і накопичені ресурси, експортні можливості аграрної галузі використовуються не в повному обсязі. Причинами цього є як зовнішні чинники (нестабільність світових ринків, торговельні бар'єри, воєнні ризики), так і внутрішні (інституційна нестабільність, недостатній рівень логістичного забезпечення, технологічна відсталість окремих виробництв, слабка інтеграція у глобальні ланцюги доданої вартості).

У цих умовах особливої актуальності набуває дослідження механізмів формування, реалізації та оцінки експортного потенціалу аграрного сектору. Ефективне управління цим потенціалом дозволяє підприємствам підвищувати свою конкурентоспроможність на глобальному рівні, адаптуватися до вимог зовнішніх ринків, диверсифікувати канали збуту та забезпечувати довгострокову стійкість агробізнесу. Крім того, розвиток експортної діяльності у сільському господарстві сприяє соціально-економічному піднесенню сільських територій, створенню нових робочих місць, підвищенню доходів населення та зменшенню регіональних диспропорцій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Вітчизняні дослідники (Мельник Л. Г., Ілляшенко С. М., Сахно С. І. та ін.) аналізують як теоретичні основи (поняття «експортний потенціал» в економічній науці), так і практичні аспекти (оцінка експортних можливостей вітчизняних агропідприємств). Зокрема, у роботах Липчук В. В. проаналізовано системно-структурний підхід до експортного потенціалу підприємства, виокремлено його складові та запропоновано модель взаємозв'язків. Деякі дослідження економічного розвитку підкреслюють важливість інституціональних реформ для зростання експорту сільськогосподарської продукції. Однак більшість робіт констатують необхідність інтегрованого підходу: поєднання традиційних факторних моделей з новими парадигмами, врахування як макроекономічних (валютна стабільність, політика держави), так і галузевих (технології, екологія) чинників.

Мета.

Метою статті є всебічний огляд еволюції економічних концепцій поняття «експортний потенціал» та їх застосування в аграрному секторі, а також ідентифікація ключових чинників, що визначають експортну здатність сільського господарства.

Методологія дослідження.

В процесі проведення дослідження використано методи теоретико-методологічного аналізу (вивчення та порівняння економічних теорій і моделей), історико-логічний метод (мониторинг еволюції наукових підходів), системний підхід (розгляд експортного потенціалу як цілісного комплексу взаємодіючих елементів) і аналіз наукових публікацій (огляд літератури). Також застосовано методи узагальнення, порівняння та класифікації наявних досліджень.

Результати.

Поняття експортного потенціалу в економічній літературі трактується як здатність суб'єктів господарювання-підприємств, галузей, регіонів чи держави, загалом, забезпечувати виробництво конкурентоспроможної продукції та ефективно реалізовувати її на зовнішніх ринках. Воно є багатовимірною характеристикою, що охоплює не лише виробничі можливості, але й організаційні, технологічні, фінансові, логістичні, інституційні та кадрові аспекти. У найзагальнішому вигляді експортний потенціал є відображенням сукупності внутрішніх можливостей економіки щодо виходу на міжнародні ринки з товарами та послугами, які відповідають сучасним вимогам якості, безпеки та ефективності [1; 2].

У класичних підходах до визначення економічного потенціалу акцент традиційно робився на ресурсній складовій – природних багатствах, земельних, водних і енергетичних ресурсах, виробничих потужностях, трудовому капіталі, запасах тощо [3]. Таке розуміння було обґрунтованим на етапах індустріального розвитку, коли основним фактором конкурентоспроможності залишалась наявність сировини та матеріальних ресурсів. Проте в умовах глобалізованої економіки визначальну роль у формуванні експортного потенціалу починають відігравати інституційні та технологічні чинники [4; 5].

Зокрема, як зазначають Мельник Т. та ін. [6], експортний потенціал доцільно розглядати як «складне системне утворення взаємозв'язаних елементів економічного і позаекономічного походження, що формують здатність суб'єкта задовольняти зовнішній попит на конкурентній основі». Визначення, подане в Економічній енциклопедії [7], також підкреслює, що експортний потенціал охоплює як виробництво, так і послуги, що є важливим з огляду на сучасні тенденції в цифровій та сервісній економіці. Отже, експортний потенціал розглядається як багатогранне поняття, що охоплює не лише матеріальне виробництво, а й сферу послуг, яка набуває дедалі більшої ваги в умовах глобалізації та цифровізації. Такий підхід формує підґрунтя для глибшого теоретичного аналізу та переосмислення чинників, що визначають конкурентоспроможність країни на зовнішніх ринках.

Формування експортного потенціалу національної економіки ґрунтується на ключових теоріях міжнародної торгівлі, які еволюціонували від класичних концепцій до сучасних стратегічно-інноваційних підходів. Основи економічного аналізу міжнародної спеціалізації були закладені ще у XVIII–XIX століттях працями класиків політичної економії.

Адам Сміт у праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776) запропонував теорію абсолютних переваг, відповідно до якої країни мають спеціалізуватися на виробництві тих товарів, у яких вони є більш ефективними, порівняно з іншими державами [8]. Така спеціалізація забезпечує зростання сукупної продуктивності та вигоду для всіх учасників торгівлі. Проте цей підхід не пояснював ситуації, коли одна з країн має перевагу в усіх видах продукції.

Цей обмежений підхід було доповнено Девідом Рікардо, який у праці «Принципи політичної економії та оподаткування» (1817) сформулював закон порівняльних переваг [9]. Його головна ідея

полягає в тому, що країна повинна спеціалізуватися на виробництві й експорті тих товарів, для яких вона має найнижчі альтернативні витрати, навіть якщо вона абсолютним чином ефективніша в усьому. Рікардо проілюстрував це прикладом торгівлі тканиною та вином між Англією та Португалією, де обидві країни виграють, незважаючи на асиметрію в продуктивності. Цей підхід заклав підвалини для класичних моделей вільної торгівлі та обґрунтував ефективність глобального розподілу праці.

У XX столітті еволюція теорій міжнародної торгівлі продовжилась у рамках моделі факторних пропорцій Хекшера–Оліна. Відповідно до цієї моделі, країни експортують ті товари, виробництво яких інтенсивно використовує найбільш уявний у них фактор виробництва – капітал або працю [10]. Так, капіталомісткі країни мають спеціалізуватися на експорті товарів, що потребують значних фінансових або технологічних інвестицій, а трудонасичені – на експорті трудомісткої продукції. Цей підхід було подальше удосконалено в межах моделі Хекшера–Оліна–Самуельсона, яка передбачала також вплив торгівлі на внутрішній розподіл доходів [11].

Важливо зазначити, що всі ці моделі базуються на низці припущень – таких як однорідність технологій у різних країнах, відсутність транспортних витрат, повна мобільність факторів виробництва всередині країни тощо. Хоча на практиці ці умови рідко виконуються, базові положення класичних теорій залишаються актуальними для розуміння фундаментальних механізмів міжнародного обміну.

Зі зростанням ролі технологій, знань, організаційного капіталу та ринкових інституцій у другій половині XX століття з'являються нові теоретичні концепції, які враховують змінені умови глобальної економіки. Серед них особливої уваги заслуговує теорія конкурентних переваг націй, запропонована Майклом Портером у праці «The Competitive Advantage of Nations» [12]. На відміну від класичних підходів, Портер акцентує не на природній чи ресурсній обумовленості міжнародної торгівлі, а на ролі інноваційності, продуктивності, інституційної підтримки та стратегічного управління як джерел довгострокової конкурентоспроможності.

Автор стверджує, що «національне процвітання створюється, а не успадковується», і воно залежить не від наявності дешевої праці чи сировини, а від здатності фірм до постійного вдосконалення, технологічного оновлення і ефективної організації бізнес-процесів [13].

З позицій аналізу експортного потенціалу цей підхід є надзвичайно важливим, оскільки дозволяє оцінювати не лише наявні ресурси, а й спроможність до розвитку та адаптації [14]. Особливо це стосується таких галузей, як харчова промисловість, агроекспорт, машинобудування, фармацевтика та ІТ, де бренд, якість, безпечність, інновації та гнучкість у відповідь на ринкові зміни мають вирішальне значення для експортного успіху.

Успішність експорту в цих секторах значною мірою залежить не лише від наявності ресурсів чи виробничих потужностей, а й від здатності адаптуватися до вимог зовнішніх ринків і підтримувати сталу репутацію. Це зумовлює потребу в комплексному підході до аналізу експортного потенціалу, який охоплює як економічні, так і неекономічні чинники.

У сучасних дослідженнях міжнародної торгівлі дедалі більше уваги приділяється інституційному виміру формування експортного потенціалу. У межах неінституціонального підходу інститути розглядаються як набір формальних правил (законодавство, митне та податкове регулювання), неформальних норм (традиції, культурні установки) і механізмів примусу (правова система, антикорупційна інфраструктура), які визначають «правила гри» на ринку. Згідно з цією парадигмою, якість інституцій безпосередньо впливає на здатність країни інтегруватися у світову економіку та реалізовувати свій торговельний потенціал.

Недосконалість інституційного середовища – зокрема, правова невизначеність, корупція, бар'єри доступу до інфраструктури, слабка захищеність прав власності – часто нівелює переваги, пов'язані з наявністю природних ресурсів чи географічного розташування. У цьому контексті прозорість митного адміністрування, ефективність систем сертифікації, відповідність до міжнародних стандартів стають критично важливими для реалізації експортного потенціалу,

особливо у сільськогосподарській галузі, де регулювання є складним і багатоетапним. Наприклад, впровадження електронного документообігу в митницях, прозоре регулювання стандартів якості та органічної сертифікації може істотно скоротити транзакційні витрати та сприяти розширенню географії експорту.

Реформування інституційної бази торгівлі – зокрема, гармонізація із нормами ЄС, цифровізація митних процедур, лібералізація зовнішньоторговельної політики – розглядається багатьма дослідниками як ключовий чинник підвищення експортної спроможності аграрного сектору [15].

Іншою важливою сучасною парадигмою є теорія глобальних ланцюгів доданої вартості (GVC), що сформувалась під впливом транснаціоналізації виробництва та логістики. Цей підхід розкриває, як країни можуть інтегруватися у світову торгівлю не лише за рахунок експорту готової продукції, а й через участь у сегментах транснаціонального виробничого процесу – сировина, переробка, інжиніринг, упаковка, маркетинг тощо. Особливо це актуально для аграрного сектору, де виробничі етапи можуть бути розділені між кількома країнами. Наприклад, зерно, вирощене в Україні, може бути перероблене в Польщі, фасоване в Італії, а реалізоване у країнах Близького Сходу.

Згідно з дослідженнями OECD, експорт із високою часткою доданої вартості забезпечує стійкішу інтеграцію до глобальної економіки. Участь у GVC дозволяє державам не лише диверсифікувати свій експорт, а й підвищити його технологічний рівень за рахунок імпорту капіталу, технологій і управлінських рішень. Для аграрного сектору це означає не просто збут сировини, а активну участь у ланцюгах виробництва продуктів харчування, біопалива, кормів, фармацевтичних інгредієнтів.

Формування політики інтеграції до GVC передбачає розвиток інфраструктури (дороги, елеватори, логістичні хаби), спрощення регуляторних процедур (митне оформлення, сертифікація), підтримку переробки та інновацій, що дозволяє підвищити конкурентоспроможність аграрного експорту навіть при обмежених ресурсах. Україна, як велика аграрна держава, має стратегічні передумови для активного включення до GVC, однак потребує цілеспрямованої державної політики стимулювання участі фермерів і переробників у цих процесах.

У XXI столітті дедалі більшого значення набуває інтеграція принципів сталого розвитку у зовнішньоекономічну діяльність. У цьому контексті експортний потенціал розглядається не лише крізь призму економічної доцільності, але й екологічної, соціальної та етичної відповідальності. Відповідно до Цілей сталого розвитку ООН, аграрна торгівля має забезпечувати продовольчу безпеку, раціональне використання природних ресурсів, збереження екосистем та підтримку вразливих верств населення, зокрема малих фермерів.

Міжнародні організації, зокрема FAO, WTO, UNCTAD, підкреслюють, що відкрита торгівля агропродукцією може сприяти глобальній продовольчій рівновазі, однак застерігають про ризики нерівномірного розподілу вигод та екологічної деградації у разі недотримання стандартів сталого виробництва. Наприклад, відкриття ринку без належної підтримки малих виробників призводить до їх витіснення з конкурентного поля. Водночас споживачі у високорозвинених країнах дедалі частіше орієнтуються на сертифікати екологічності, гуманного ставлення до тварин, умов праці, що вимагає від експортерів дотримання нових стандартів.

Таким чином, експортний потенціал агросектору у XXI столітті повинен оцінюватися в інтегрованому форматі, з урахуванням не лише економічної вигоди, а й екологічної відповідності, соціальної справедливості та довгострокової стійкості аграрних практик. Участь у сертифікаційних системах (GlobalG.A.P., Organic EU), дотримання принципів ESG, розвиток екологічного маркування є не просто «бонусами», а й умовами входження на більшість розвинених ринків.

Таким чином, інституційні вимоги стають невід'ємною частиною експортної стратегії, формуючи нові стандарти якості, прозорості та відповідальності. Вони прямо визначають рівень конкурентоспроможності продукції, особливо в умовах зростаючого попиту на товари, вироблені за

принципами сталого розвитку та з дотриманням етичних стандартів.

Аграрна сфера, з огляду на свою багатовекторну специфіку, потребує адаптації класичних і сучасних економічних теорій до реалій сільськогосподарського виробництва та зовнішньоекономічної діяльності. Сільське господарство вирізняється низкою унікальних характеристик, які зумовлюють його високу залежність від природно-кліматичних умов, сезонність виробництва, волатильність цін, а також вимоги до логістичної інфраструктури.

Урожайність і якість продукції значною мірою визначаються погодними ризиками, типом ґрунту, доступністю води та наявністю інфраструктури зрошення. На відміну від промислових товарів, аграрна продукція часто має високу питому вагу при низькій вартості одиниці, що зумовлює підвищені витрати на зберігання і транспортування та посилює чутливість до ефективності логістичних ланцюгів.

Особливості аграрного виробництва також проявляються у сезонних коливаннях пропозиції, коли великі обсяги врожаю концентруються в обмежений період часу. Це створює навантаження на логістичну систему, загрожує втратами продукції та знижує цінову гнучкість виробників. Ефективний експортний менеджмент передбачає оперативний маркетинг, доступ до складів, холодильного зберігання, портової інфраструктури – всі ці аспекти є частиною експортного потенціалу.

Адаптація теоретичних концепцій до аграрного експорту передбачає врахування специфіки цього сектора. Теорія порівняльних переваг залишається релевантною для багатьох країн із розвиненим сільським господарством, де природно-кліматичні умови створюють природні передумови для спеціалізації. Проте зростання глобальних ризиків – зміна клімату, деградація ґрунтів, енергетична криза, нестабільність цін на світових ринках – висуває нові вимоги до аграрної політики. Збільшується значення диверсифікації експорту, інноваційних рішень, модернізації та цифровізації агропідприємств.

Крім того, державна підтримка у сільському господарстві відіграє більш активну роль, ніж у більшості галузей. Це пов'язано з високими ризиками, важливістю галузі для продовольчої безпеки та значним соціальним впливом. Субсидії, пільгові кредити, програми страхування урожаю, митні преференції – всі ці елементи створюють інституційне середовище, що формує експортний потенціал.

Не менш важливою тенденцією є поступова інтеграція українських аграрних підприємств до глобальних ланцюгів доданої вартості. Хоча більшість експорту ще має сировинну спрямованість, зростає частка продукції переробки. Це вимагає від підприємств інвестицій у технології, сертифікацію, упаковку та маркетинг, що підвищує додану вартість і конкурентоспроможність.

Формування експортного потенціалу аграрного сектору залежить від комплексу взаємопов'язаних чинників, кожен з яких відіграє важливу роль у забезпеченні здатності країни ефективно інтегруватися у світову торгівлю сільськогосподарською продукцією.

Передусім вирішальне значення мають ресурсні чинники. Країни, що володіють великими площами орних земель, родючими ґрунтами та сприятливими кліматичними умовами, мають природну перевагу у виробництві аграрної продукції. Україна, Бразилія, США та інші країни з високим потенціалом землеробства традиційно виступають великими експортерами сільськогосподарських товарів, оскільки мають змогу забезпечити надлишок продукції понад внутрішні потреби.

Не менш важливим є рівень технологічного розвитку. Механізація, автоматизація процесів, застосування сучасних агротехнологій, високопродуктивних сортів, систем зрошення, а також здатність до переробки сировини істотно впливають на конкурентоспроможність експорту. Наприклад, експорт переробленої продукції, як-от олії з насіння соняшнику, забезпечує значно вищу додану вартість порівняно з експортом сировини, зменшуючи чутливість агросектору до коливань світових цін на первинні товари.

Третім ключовим елементом є інституційні чинники. До них належать зовнішньоторговельні угоди, регуляторна політика, митно-тарифне регулювання, державна підтримка у формі дотацій,

субсидій, податкових пільг, механізмів страхування аграрних ризиків, а також системи сертифікації, що забезпечують відповідність продукції міжнародним стандартам. Сприятливе інституційне середовище стимулює експортерів до розширення виробництва, модернізації та виходу на нові ринки.

Важливе значення має і логістична складова. Розвинена інфраструктура, зокрема, наявність сучасних елеваторів, портів, залізничного і автомобільного транспорту, логістичних хабів, є запорукою своєчасної та надійної доставки продукції до зовнішніх споживачів. В умовах воєнних загроз і обмеженого доступу до морських портів критичною стає здатність диверсифікувати маршрути поставок, що потребує стратегічного розвитку внутрішньої логістики та прикордонної інфраструктури.

Нарешті, дедалі більше зростає роль екологічних чинників. Світові ринки висувають посилені вимоги до сталого аграрного виробництва, що включає дотримання екологічних стандартів, збереження родючості ґрунтів, мінімізацію викидів, обмеження застосування хімічних засобів захисту рослин. Участь у системах сертифікації, таких як Organic EU або HACCP, є необхідною умовою доступу до преміальних сегментів міжнародного ринку. Відтак, екологічна відповідність стає не лише етичним імперативом, а й економічною перевагою.

Таким чином, експортний потенціал аграрного сектору формується на стику природних, технологічних, інституційних, логістичних та екологічних детермінант, і його повноцінна реалізація можлива лише за умов їх гармонійної взаємодії.

Висновки і перспективи.

Проведений аналіз засвідчує, що концепція **експортного потенціалу** зазнала істотної трансформації в економічній науці. Від початкового трактування, заснованого на домінуванні факторних ресурсів, теоретична думка еволюціонувала до системного, міждисциплінарного підходу, що охоплює широкий спектр економічних, інституційних, соціальних та екологічних чинників. У класичних моделях міжнародної торгівлі (теорія порівняльних переваг Д. Рікардо, модель факторних пропорцій Хекшера–Оліна) експортна спеціалізація пояснювалась здебільшого ефективністю розподілу праці та співвідношенням факторів виробництва, з фокусом на сировинно-ресурсні аспекти.

Натомість сучасні парадигми (інституціональна економіка, теорія глобальних ланцюгів доданої вартості, концепція сталого розвитку) суттєво розширюють аналітичне поле. Вони підкреслюють, що експортний потенціал формується не лише з огляду на ресурсні переваги, а й завдяки якості національних інститутів, рівню міжнародної інтеграції, інфраструктурному забезпеченню, екологічній відповідності, інноваційності та соціальній сталій підтримці агровиробників.

Особливе значення така еволюція підходів має для аграрного сектору, який характеризується низкою специфічних рис: залежністю від природно-кліматичних факторів, високою сезонністю виробництва, чутливістю до логістичних і ринкових умов, а також підвищеним рівнем державного втручання. Адаптація теоретичних підходів до умов аграрного виробництва вимагає врахування саме цієї специфіки та орієнтації на більш гнучке, багаторівневе трактування експортного потенціалу.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що ефективна реалізація експортного потенціалу аграрного сектору потребує не лише сприятливих ресурсних умов, а й системної державної політики, інвестицій у інновації, розвитку логістики та інституційної стабільності. Формування конкурентоспроможної експортної моделі вимагає орієнтації на довгострокову сталість, гнучкість до зовнішніх викликів, цифрову трансформацію агробізнесу та соціальну відповідальність. Такий підхід дозволить не лише розширити присутність України на міжнародних ринках, а й забезпечити стійкий розвиток сільського господарства як системоутворювального сегменту національної економіки.

У повоєнний період відродження перспективи дослідження експортного потенціалу

аграрного виробництва мають зосереджуватися на переосмисленні класичних економічних теорій кризь призму відновлення національного агросектора та інтеграції в нову глобальну економіку. Особливої уваги потребує формування сучасних парадигм, орієнтованих на стійкість, безпеку та додану вартість в експорті агропродукції. Актуальними є дослідження інституційної підтримки, інноваційної модернізації аграрного виробництва та стратегій виходу на високорентабельні зовнішні ринки.

Список використаних джерел

1. Яценко О. М., Невзгляд Н. Г., Невзгляд А. Г. Розвиток експортного потенціалу аграрного сектора економіки України в умовах глобалізації. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2015. №3 С.39-48.
2. Лазарева О. В., Вакар К. В. Розвиток експортного потенціалу аграрного сектора економіки України в умовах глобалізації. *Агросвіт*. 2019. №1-2. С. 3-9.
3. Економіка підприємства : підруч. / С. Ф. Покропивний, С. О. Єршова, І. С. Лукінов та ін. ; за ред. С. Ф. Покропивного. 5-те вид., переробл. і допов. Київ: КНЕУ, 2019. 528 с.
4. Вовк М. В., Вороблевський, В. І. Підтримка експортного потенціалу аграрного сектору України в умовах воєнного стану. *Український економічний часопис*. 2024. №5. С. 35-40.
5. Урба С. І. Реалізація експортного потенціалу аграрного сектору в системі зовнішньоекономічної безпеки України. *Інфраструктура ринку*. 2019. №33. С. 116-124.
6. Мельник Т. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз. *Міжнародна економічна політика*. 2008. №1-2. С. 241-271.
7. Економічна енциклопедія : у 3 т. / [відп. ред. С. В. Мочерний]. Київ : Академія, 2002. Т. 1. 864 с.
8. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів : пер. з англ. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія». 2001. 610 с.
9. Рікардо Д. Принципи політичної економії та оподаткування; пер. з англ. С. С. Ярошенко. Київ : Наук. думка, 1993. 432 с.
10. Хекшер Е. Ф., Олін Б. Міжнародна торгівля: теорія факторних пропорцій. *Міжнародна економіка*. 2005. №3. С. 18–27.
11. Самуельсон П. А. Економіка : підручник ; пер. з англ. Київ : Основи, 1993. 832 с.
12. Портер М. Конкурентні переваги націй; пер. з англ. Київ : Основи, 1993. 896 с.
13. Портер М. Е. Конкуренція : пер. з англ. Київ : Основи, 2005. 494 с.
14. Корженівська Н. Л., Осадчук І. О., Сидорак Я. І. Експортний потенціал аграрної галузі України в умовах невизначеності та ризиків. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2024. №43. С. 142-147.
15. North D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge : Cambridge University Press. 1990. 159 p.

Статтю отримано: 03.07.2025 / Рецензування 17.08.2025 / Прийнято до друку: 30.09.2025

Oleksandr Vdovychenko
Postgraduate Student
Bila Tserkva National Agrarian University
Bila Tserkva, Ukraine
E-mail: vdovichenko_op@ukr.net
ORCID: 0009-0000-5293-8576

EXPORT POTENTIAL OF AGRICULTURAL PRODUCTION: EVOLUTION OF ECONOMIC THEORIES AND MODERN PARADIGMS

Abstract

Introduction. Export of agricultural products plays a key role in shaping economic security, ensuring the balance of payments and stimulating the growth of gross domestic product (GDP) of many countries of the world, including Ukraine. In modern conditions of globalization, when world trade is characterized by high competition, rapid transformations of logistics

chains and increasing requirements for product quality, increasing the export potential of the agricultural sector acquires the status of one of the main strategic resources of the national economy.

Methods. The methods of theoretical and methodological analysis were used in the process of conducting the research for study and comparison of economic theories and models, the historical and logical method (monitoring the evolution of scientific approaches), the systemic approach (consideration of export potential as a holistic complex of interacting elements) and the analysis of scientific publications (literature review). Methods of generalization, comparison and classification of existing research were also applied.

Results. The results of the study showed that the concept of export potential has transformed from classical approaches based on comparative advantages and factor resources (Ricardo, Heckscher-Ohlin) to modern paradigms that take into account institutional, social and ecological factors. It is proven that the key role in the formation of export potential is played by: the quality of national institutions, the level of integration into global value chains, infrastructure development and innovativeness of agricultural production. It is established that for the agricultural sector, which depends on climatic conditions, seasonality and logistics, export potential should be assessed through the prism of adaptability and resilience to external shocks. As a result, the export potential of agricultural products is considered as a complex mechanism that combines resource, institutional and environmental advantages to increase Ukraine's competitiveness in world markets.

Discussion. In the post-war period of revival, the prospects for research into the export potential of agricultural production focus on rethinking classical economic theories through the prism of the restoration of the national agricultural sector and integration into the new global economy. Special attention is required to form modern paradigms focused on sustainability, security and added value in the export of agricultural products. Research into institutional support, innovative modernization of agricultural production and strategies for entering highly profitable foreign markets are relevant.

Keywords: export potential, agricultural production, economic theories, modern paradigms, post-war recovery, agrarian policy, institutional support, external markets, sustainability of the agricultural sector, added value, integration into the global economy, innovative modernization.

References

1. Iatsenko, O.M., Nevzghliad, N.H., & Nevzghliad, A.H. (2015). Rozvytok eksportnoho potentsialu aharnoho sektora ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Development of the export potential of the agricultural sector of the Ukrainian economy in the context of globalization]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo* [Foreign Trade: Economics, Finance, Law], 3, 39–48. [in Ukr.].
2. Lazariya, O.V., & Vakar, K.V. (2019). Rozvytok eksportnoho potentsialu aharnoho sektora ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Development of the export potential of the agricultural sector of the Ukrainian economy in the context of globalization]. *Ahrosvit* [Agrosvit], 1-2, 3–9. [in Ukr.].
3. Pokropyvnyi, S.F., Yershova, S.O., ...Lukinov, I.S. (2019). *Ekonomika pidpriemstva : pidruch.* [Enterprise economics: textbook]. S.F. Pokropyvnyi (Ed.). Kyiv: KNEU.
4. Vovk, M.V., & Voroblevskyi, V. I. (2024). Pidtrymka eksportnoho potentsialu aharnoho sektoru Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Supporting the export potential of Ukraine's agricultural sector under martial law]. *Ukrainskyi ekonomichnyi chasopys* [Ukrainian Economic Journal], 5, 35–40. [in Ukr.].
5. Urba, S.I. (2019). Realizatsiia eksportnoho potentsialu aharnoho sektoru v systemi zovnishnoekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Realization of the export potential of the agrarian sector in the system of foreign economic security of Ukraine]. *Infrastruktura rynku* [Infrastructure of Market], 33, 116–124. [in Ukr.].
6. Melnyk, T. (2008). Eksportnyi potentsial Ukrainy: metodolohiia otsinky ta analiz [Export potential of Ukraine: assessment methodology and analysis]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka* [International Economic Policy], 1-2, 241–271. [in Ukr.].
7. Mochernyi, S.V. (Ed.) (2002). *Ekonomichna entsyklopediia* [Economic Encyclopedia]. Kyiv: Akademiia.
8. Smit, A. (2010). *Doslidzhennia pro pryrodu i prychyny bahatstva narodiv* [An Inquiry about the Nature and Causes of the Wealth of Nations]. (Trans). Kyiv : Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia».
9. Rikardo, D. (1993). *Pryntsypy politychnoi ekonomii ta opodatkuvannia* [Principles of political economy and taxation]. (S.S. Yaroshenko, Trans). Kyiv : Nauk. dumka.
10. Khoksher, E.F., & Olin, B. (2005). Mizhnarodna torhivlia: teoriia faktornykh proportsii [International trade: the theory of factor proportions]. *Mizhnarodna ekonomika* [International Economy], 3, 18–27. [in Ukr.].
11. Samuelson, P.A. (1993). *Ekonomika : pidruchnyk* [Economics: textbook]. (Trans). Kyiv : Osnovy.
12. Porter, M. (1993). *Konkurentni perevahy natsii* [Competitive advantages of nations]. (Trans). Kyiv : Osnovy.
13. Porter, M. (2005). *Konkurentsiia* [Competition]. (Trans). Kyiv : Osnovy.
14. Korzhnivska, N. L., Osadchuk, I. O., & Sydorak, Ya. I. (2024). Eksportnyi potentsial aharnoi haluzi Ukrainy v umovakh nevyznachenosti ta ryzykiv [Export potential of the agricultural sector of Ukraine in conditions of

uncertainty and risks]. *Podilskyi visnyk: silske hospodarstvo, tekhnika, ekonomika* [Podolskyi Herald: Agriculture, Technology, Economy], 43, 142–147. [in Ukr.].

15. North, D.C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge : Cambridge University Press.

Received: 07.03.2025 / Review 08.17.2025 / Accepted 09.30.2025

